

Більше бароко!

Lifestyle студея та школяра кінця XVII — першої половини XVIII ст.

ТЕМА УРОКУ

Культура українських земель кінця XVII — першої половини XVIII ст.

КЛАС

8-й клас.

ОБЛАДНАННЯ

Роздатковий матеріал (додаток на с. 38—39).

МЕТОДИ, ПРИЙОМИ

- Мінілекція;
- обговорення;
- самостійна робота;
- опитування.

МЕТА

НАВЧАЛЬНА

Формування уявлення в учнів про особливості розвитку української освіти та культури кінця XVII — першої половини XVIII ст., аналіз основних здобутків української культури доби бароко.

РОЗВИВАЛЬНА

Висвітлення життєвого шляху видатних представників української культури; закріплення умінь працювати з історичними поняттями та термінами; формування естетичних уявлень учнів і почуття гордості за власну культуру.

ВИХОВНА

Виховання національної самосвідомості, толерантного ставлення до протилежно полярних думок, активної громадської позиції, політичного плюралізму.

ПЛАН УРОКУ

- I. Організаційний етап.
- II. Актуалізація опорних знань та мотивація діяльності.
- III. Вивчення нового матеріалу.
- IV. Закріплення вивченого матеріалу.
- V. Підведення підсумків уроку.

ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Скласти опис однієї із пам'яток культури України другої половини XVII — початку XVIII ст.; написати есе на одну із запропонованих тем (домашнє завдання на с. 35); скласти ребуси на терміни та поняття: «бароко», «іконостас», «колегіум»; відвідати місцевий художній музей і підготувати повідомлення про твори українського образотворчого мистецтва першої половини XVII ст., які є в його експозиції XVII — першої половини XVIII ст.; підготуватися до узагальнення знань та тематичного оцінювання за розділом «Українські землі наприкінці XVI — у першій половині XVII ст.».

DATA _____ ПІБ _____ КЛАС _____

Розвиток культури, архітектури та образотворчого мистецтва на території України в кінці XVII — першій половині XVIII ст. був неможливий без розвитку освіти. Історія Києво-Могилянської академії, її місія та візія глибоко вкорінені в історію України, залежні від неї та впливають на неї.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організаційний етап

Учитель перевіряє домашнє завдання з теми: «Церковне життя в Україні у першій половині XVII ст. «Козацька Україна після Полтавської битви» та робить фронтальне опитування:

— Якими були наслідки Полтавської битви для культурного та економічного життя українських земель?

— Чому Пилипа Орлика називають гетьманом в еміграції?

— Що передбачали основні положення конституції П. Орлика?

— Коли і для чого за конституцією Орлика передбачалося скликання Генеральної ради? Хто мав брати в ній участь?

— Які норми конституції свідчили про її демократичний характер?

— Яке було загальне становище козацької України після Полтавської битви?

II. Актуалізація опорних знань та мотивація діяльності

Учитель ставить учням контрольні питання:

— Упродовж кінця XVII — XVIII ст. в Європі поширюється стиль бароко. Яка країна є його Батьківщиною? (Батьківщиною бароко вважається Італія та такі її визначні мистецькі центри, як Рим, Мантуя, меншою мірою — Венеція та Флоренція, де зберігаються перші зразки бароко в архітектурі, скульптурі, живописі).

— Які основні риси стилю бароко? (Для бароко характерним є пишнота, парадність, яскравість кольорів, контрастність, екстравагантність орнаменту, асиметрія кон-

- Ігор КОЛЯДА, доктор історичних наук, професор, м. Київ
- Ігор ІЛЬНИЦЬКИЙ, кандидат історичних наук, викладач-методист ДВНЗ «Калуський політехнічний коледж», Івано-Франківська обл.

струкцій. У бароковій архітектурі панують сильні контрасти об'ємів, перебільшена пластика фасадів, ефекти світлотіні та кольору. Живопис і скульптура відзначаються декоративно-театральними композиціями, тонкою розробкою колориту й ефектів освітлення, ускладненою пластикою, парадністю).

— Які особливості культури українських земель кінця XVI — першій половині XVII ст.? (У XVI — першій половині XVII ст. культура України розвивалася у складних умовах. Роз'єднаність українських земель, брак єдиного політичного центру, іноземний гніт, спустошливі турецько-татарські напади — усе це гальмувало розвиток продуктивних сил, формування української народності і становлення української національної культури. Але й за цих несприятливих умов українська культура розвивалася на основі вітчизняних традицій попередніх віків).

— Яка була політика московської та польської влади стосовно українських земель на рубежі XVII—XVIII ст.? (На рубежі XVII—XVIII ст. московська та польська влада проводила репресивну політику).

— Як ця політика позначилась на розвитку культури? Чому? (Політика, яку проводили іноземні уряди негативно позначалась на розвитку української культури, та українства загалом).

Учитель. Отже, на цьому уроці ми з'ясуємо особливості розвитку української освіти та культури кінця XVII — першій половині XVIII ст., та основні її здобутки цієї епохи.

Колегіум (лат. collegium — «товариство, співдружність») — назва деяких закритих середніх і вищих навчальних закладів у Західній Європі й Україні XVI—XVIII століття та Російській імперії XVIII — першій чверті XIX століття.

III. Вивчення нового матеріалу Мінілекція «Розвиток освіти в Україні XVII ст.»

Учитель. На кінець XVII ст. освітній рівень населення козацької України залишався відносно високим (пам'ятка 1 на с. 24—25). Тут діяла велика кількість початкових шкіл, у яких учителювали дяки, мандрівні студенти Києво-Могилянського колегіуму. Вони навчали читати, писати, рахувати, співати. Поширеним було й домашнє навчання. Виникали нові колегіуми, які були середніми начальними закладами: Чернігівський (1700 р.), Харківський (1727 р.), Переяславський (1738 р.).

Останній цілеспрямовано займався підготовкою духівництва для православних парафій Правобережжя. Значним освітнім центром також став Харківський колегіум. У ньому навчалось 800 учнів. Окрім традиційних предметів, тут вивчалися також інженерна справа, арти-

лерія та геодезія. У колегіумах вивчали старослов'янську, українську, польську, німецьку, французьку мови, піїтику, риторику, філософію, богослов'я, математику, фізику, медицину, історію, географію, астрологію (астрономію), музику.

На Правобережжі й західноукраїнських землях діяли переважно єзуїтські колегіуми — Луцький, Кам'янецький, Львівський, Перемишльський тощо. Вища освіта на українських землях була представлена Києво-Могилянським колегіумом (1632 р.) та Львівським університетом (1661 р.). Києво-Могилянський колегіум за організаційною структурою відповідав вищим навчальним закладам Західної Європи.

Після тривалих клопотань 1694 р. колегіум одержав царську грамоту на самоврядування. За грамотою Петра I від 1701 р. він був перетворений на академію як вищий навчальний заклад, у якому готували викладачів, учених, письменників, політичних діячів України, Росії, Білорусі, балканських народів. У 1709 р. в академії навчалось близько 2 тис. студентів. Проте вже за декілька років їх кількість скоротилася до 165.

Отже, на кінець XVII ст. освітній рівень населення козацької України залишався відносно високим. Діяла велика кількість початкових шкіл, колегіумів (православних, єзуїтських), двоє закладів вищої освіти.

Завдання учням на первісне закріплення

— Чому козацька влада турбувалась про розвиток освіти?

Мінілекція «Навчання в Києво-Могилянській академії»

Учитель. У першій половині XVIII ст. загальних програм академічного курсу не було, був тільки поділ на класи — ординарні та екстраординарні. У структурі ординарних шкіл (або класів) функціонувало вісім класів: підготовчий — фара або аналогія (у ньому вихованці зобов'язані були оволодіти вмінням читати і писати трьома мовами); молодші — інфіма, граматики, синтаксима; середні — поетика, риторика; два старших класи — філософія і богослов'я.

Екстраординарних класів було три: класи грецької, єврейської та німецької мов. Курс навчання тривав 12 років. Прийом вихованців у Києво-Могилянську академію відбувався в кінці серпня або на початку вересня. Навчання у кожному з класів було розподілено так: «для нижчих класів по одному року, для філософії — два і для богослов'я — чотири або п'ять років. У кожному класі можна було залишатися по декілька років. Якогось вікового обмеження для учнів молодших класів і студентів середніх і старших класів не існувало. Іноді в молодших класах поряд з 10—12-річними підлітками були 20—25-річні парубійки».

Свідченням цього є і дані, опубліковані у журналі «Київська старина» за 1897 р. Зокрема, у ньому зазначається, що «вік для вступу був визначений не однозначно — приймали від 7-річного до 15-річного віку. У самих школах розходження учнів за віком було досить великим: у школі богослов'я учні були від 19 до 34 років, філософії — 17—30, риторики — 14—29, поезії — 13—26, синтаксими — 12—24, граматики — 12—23, інфіми — 11—20, аналогії — 9—19 років».

За цей час студенти оволодівали латинською, грецькою, старослов'янською, польською, німецькою, французькою, давньоєврейською та книжною українською мовами. Обов'язковими предметами в Академії були арифметика, геометрія, музика, поетика, риторика, теологія.

До нижчих класів фари, чи аналогії, приймалися діти, які вже вміли читати та писати. Тому в академії вони вивчали елементарну граматику рідної, польської, частково латинської, а потім і російської мов, правила орфографії й чистотисання.

У наступних трьох академічних класах досконало вивчали латинську мову, якою викладалися предмети в усіх старших класах. Школярі, які пройшли інфіму, граматику й синтаксиму, повинні були навчитися правильно не лише говорити, а й писати латинською мовою. Для цього проводилися обов'язково теоретичні та практичні заняття. Останні проходили, як правило, у формі диспуту як одного із провідних методів проведення навчальних занять.

На практичних заняттях практикувалися такі види роботи, як розбір письмових вправ, переклади. У середніх класах вивчалася поетика та риторика, і хоча вони тісно пов'язані між собою, усе ж вивчалися окремо. Клас риторики передбачав оволодіння студентами навичками складати ораторські твори різного жанру: панегіричні, судові, дискусійні; написання вітальних, прохальних, дипломатичних листів, аналогічно до сучасного курсу ділового мовлення.

Вагомий внесок у методику викладання риторики вніс Іоаникій Галитовський і, безперечно, відомий освітній, релігійний і державний діяч Феофан Прокопович. Варто зазначити й те, що Київська академія була колись української літературної мови. У ній сформувалася літературна й поетична школи. У її стінах поєднувалася педагогіка офіційна і народна. Знання студентами багатьох іноземних мов, давало доступ до найбільших скарбниць світової культури.

Отже, навчання та рівень знань здобутих студентами у Києво-Могилянській академії не поступали європейським університетам.

Система освіти: типи навчальних

Типи шкіл

Початкова
освіта

Початкові школи при церквах,
монастирях.

Типи шкіл

Середня
освіта

Колегіуми: а) православні (Чернігівський (1700 р.), Харківський (1727 р.), Переяславський (1738 р.))
б) єзуїтські (Луцький, Кам'янецький, Львівський, Перемишльський).

Вища
освіта

Типи шкіл

Києво-Могилянська академія, Львівський університет.

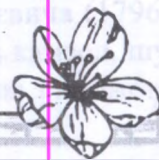
закладів у XVII ст.

Викладачі

Дяки, студенти Києво-Могилянської академії, колегіумів.

Зміст навчання

Учнів учили читати, писати, рахувати, співати.

Викладачі

Викладачі випускники Києво-Могилянської академії, європейських університетів.

Зміст навчання

Спудеї вчили старослов'янську, українську, польську, німецьку, французьку мови, піїтику, риторичу, філософію, богослов'я, математику, фізику, медицину, історію, географію, астрологію (астрономію), музику.

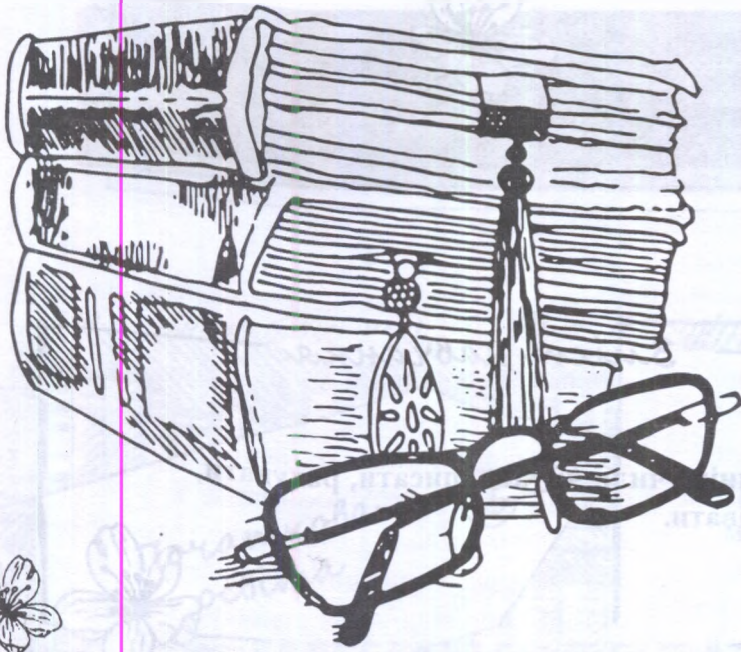
Викладачі

Професори.

Зміст навчання

Предмети поділялися на так звані ординарні та неординарні класи. До ординарних належали: фара, інфіма, грамагика, синтаксима, поетика, риторика, філософія та богослов'я. У неординарних класах викладались грецька, польська, німецька, французька, єврейська та російська мови, історія, географія, математика (курси включали алгебру, геометрію, оптику, діоптрику, фізику, гідростатику, гідравліку, архітектуру, механіку, математичну хронологію), музика, нотний спів, малювання, вище красномовство, медицина, сільська та домашня економіка.

українських теренах сталого прізвища, яке б передавалося від батька до сина не існувало, окрім тих осіб, які належали до соціальних верхів. Основним способом творення «прізвищевої назви» було додавання -ський/-цький, та -ич. Наприклад, Михайло, син купця грека Качіоні, у Харківському колегіуму був записаний Каченовським (Михайло Трохимович Каченовський — відомий історик, ректор Московського університету).

У першій половині XVIII ст., учні колегіумів могли вільно переходити на навчання із одного колегіуму до іншого, до Києво-Могилянської академії, інших європейських навчальних закладів. Умовою навчання учнів у колегіумах була їх приналежність до православного віросповідання. Етнічне походження учнів великого значення не мало. Випускники, зокрема діти духовенства, мали можливість «виходу» із колегіуму не тільки на духовні посади, але й на світські.

Навчальний день регулювався здебільшого сонцем: починався після світанку, тривав 10 годин із двогодинною перервою на обід і закінчувався до заходу. З 1764 року в Києво-Могилянській академії ввели графік початку занять. Перші два курси починали навчання о 7:15 ранку, філософи і богослови — о 8:30. Бурсаки підробляли «будильниками» для студентів, які знімали кімнати в місті. Пропускати заняття не рекомендувалося. Це ображало професора, і він міг написати різки.

Завдання учням на первісне закріплення

— Скласти схему навчання у Києво-Могилянській академії.

Мінілекція «Спудей колегіуму XVIII ст.»

Учитель. У документах XVIII ст. їх іменували «спудей», «ученики», «студенти», «семінаристи». У спогадах колишніх вихованців колегіумів згадується про те, що «учнями» називали тих, хто навчався у класах до риторичного, а «студентами» тих, хто навчався у філософському та богословському класах. Ця спільнота була досить строкатою, включала вельми різних за віком осіб та соціальним походженням. У всіх колегіумах була значна кількість учнів — дітей духовенства.

Навчання для більшості було безкоштовним, тобто оплачувалось державним коштом. Під час перебування у колегіумах у багатьох студентів з'являлося (або змінювалося) «прізвище». Так, у XVIII ст. на

Спізнюватися заборонялося як учням, так і викладачам. Лише почесні професори філософії та богослов'я могли затриматися на лекцію, але весь пропущений час вони мали відшкодувати після дзвінка. Навчальний тиждень тривав 6 днів. Субота була днем перевірки знань, диспутів між студентами вищих курсів і покарань. У якості покарання студентам призначали бити поклони в церкві, стояти в кутку, сидіти в карцері на хлібі та воді. Але найчастіше шмагали різками. Проте для старших студентів тілесних покарань уникали. Поступали туди іноді в 20 років і пізніше, училися по 10—12 років. Шмагати дорослих чоловіків, як школярів, вважалося непристойним.

Харчовий раціон студентів, які проживали в бурсі, переважно складався з борщу або кулішу із пшона, який готувався на обід. Уранці та ввечері вихованців не годували. Враховуючи скромність обідів, бурсаки часто іронізували: «Охь! Охь! Охь! Semper горохъ, quotidie каша — miseria наша!». Коли терпець уривався і хотілось чимось поласувати, група бурсаків під керівництвом старшого ритора або філософа ходила по дворах заможного місцевого населення.

Якщо господар виявляв згоду впустити їх у двір, колегіанти починали заробляти собі на харч, наспівуючи вірші, гімни, церковні пісні, одночасно всіляко вихваляючи «доблести хазяина»; узимку (під час Різдва свят) розігрувались духовні інтермедії та різножанрові п'єси (особливою популярністю користувалася «Максиміліана»). Задоволений і вдячний господар традиційно наливав старшим філософам і богословам по чарці горілки (існувала із цього приводу давня приказка: риторам «нельзя», філософам «можно», а богословам «должно»). Іншим, молодшим хлопцям давали пряники або пиріжки, а в торбу щедра господиня могла покласти ще і кусень сала, хліба, вареників, насіння.

Що стосується зовнішнього вигляду учнів, то вони постійно носили один і той одяг. Однак,

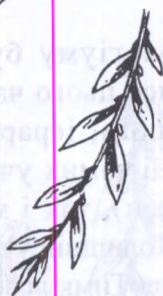
деякі з учнів класів риторики, філософії, богослов'я носили довгі коси на плечах, інші підстригали волосся «в кружок», мали вуса. Учні зазвичай одягалися в жупани, підперезувалися паском, деякі віддавали перевагу довгим «кафтанам», які також підперезували паском.

Вирушаючи в дорогу, частіше все одягали так звані «киреї» — різновид «кафтана» із комірком-стойкою. Безумовно, діти заможних батьків одягалися краще, у їхньому гардеробі були речі європейського походження. Наприклад, у переліку речей студента Чернігівського колегіуму Олександра Матвієвича (1796 р.) був зазначений фрак, сюртук, камзол, шуба, панчохи шовкові, сорочки тонкі з манжетами та сорочки німецькі тощо.

Стосункам між учнями колегіуму була притаманна така загальна риса цього часу, як незаперечна влада старшого, ієрархія у відносинах як у середовищі самих учнів (між молодшими та старшими), так і між вихованцями та викладачами. Колишній учень Переяславського колегіуму Ілля Тимківський у спогадах охарактеризував ці стосунки, як патріархальні. Мемуари колишніх учнів рясніють згадками про традиції шанобливого ставлення молодших до старших. Так, виявом поштивості було те, що учень під час зустрічі студента більш високого класу повинен був зняти шапку та вклонитися.

Окрім зняття шапок, учні мали виконувати різні веління учнів вищих класів. Загальне ставлення учнів до викладачів було таким, що учителі були для учнів «в благоговенні, як полубоги». Ясна річ, такі «ідилічні» стосунки іноді порушувалися конфліктами, бійками між учнями, сварками між учителем та вихованцями. Проте були й інші форми відносин, в основі яких були не тільки патріархальні стосунки на кшталт «батько — син», але й риси співробітництва на кшталт «учень — учитель», «студент — професор», ознаки інтелектуального співтовариства.

Стрімкий розвиток освіти на теренах України обірвався у 1804 р., коли за спеціальним царським указом цього року всі українськомовні школи були заборонені, що привело до цілковитої деградації українського населення.

Яскравим свідченням цього є лист до ректора колегіуму Лаврентія Кордета від учня Григорія Сковороди (який склав описання життя видатного українського філософа) Михайла Ковалинського (1774 р.). Він повідомив, що повернувся із мандрівки за кордон, зазначив, що докладно розкаже про все при особистій зустрічі, й висловив надію, що побачення відбудеться у нього в Петербурзі. Ковалинський писав, що послав Лаврентію Кордету свою оду і зауважив: «вы нас учили поэзии, вам подобают плоды». У листі надзвичайно цікава примітка Ковалинського: «пишу к вам не по формечина, а по штилю дружбы. Я давно вас почитаю и потому лишние титулы оставляю». Подібне спілкування між учителями та учнями ставало нормою для колегіумів та академій.

Отже, провідною рисою навчання у колегіумах була їх всестановість, що зближувало ці навчальні заклади з традиціями, які вже давно укорінилися у європейських навчальних закладах (єзуїтських колегіумах, університетах).

Завдання учням на первісне закріплення

— За ілюстрацією скласти опис студента колегіуму.

— Пригадати з курсу української літератури авторів та твори, у яких зображено життя та побут учнів бурс та колегіумів.

— Назвати відомих учням видатних діячів історії та культури України, які здобули освіту в колегіумах.

Самостійна робота

Використовуючи прийом аналізу творів учитель організовує самостійну роботу учнів (додаток на с. 38—39).

Мінілекція «Розвиток освіти»

Учитель. У XVII—XVIII ст. на українських землях, як і в інших країнах Європи, починає швидко розвиватися наука, але на українському ґрунті вона мала свої особливості. У чому це проявилось? Особливістю науки в Україні було те, що, на відміну від Європи, де вона долала сильний опір церкви, тут її представниками були церковні діячі, іноді вищі ієрархи.

Так, Феофан Прокопович навіть виголосив перед студентами та викладачами Києво-Могилянської академії спеціальну промову «Про заслуги і користь фізики». Тому видатні діячі того часу зосереджували увагу на складних питаннях астрономії, математики, медицини, географії. Так, Іоанікій Галятовський намагався розкрити причини таких природних явищ, як сонячне та місячне затемнення, хмарність, дощ, вітер, блискавка тощо. Єпіфаній Славинецький здійснив переклад слов'янською мовою посібника з астрономії Везалія «Космографія», яку вивчали в медичних колегіумах.

Умови, що сприяли розвитку культури	Умови, що негативно впливали на розвиток культури
Створення власної держави, підтримка культури гетьманами, загальне національне піднесення сприяли розвитку української культури	Розвиток гальмувався заходами царської влади, поступовим занепадом Української державності, вилученням представників української культури з українського середовища і використання їх для формування російської культури й управлінської еліти

У 1707—1708 рр. Ф.Прокопович уклав курс лекцій із арифметики та геометрії для Києво-Могилянської академії. У XVIII ст. набувають поширення медичні знання. З'явилась низка лікарів-українців, які отримали вчений ступінь доктора медицини: Іван Полетика, Микола Кружень, Петро Погорецький, Нестор Амбодик-Максимович, Ілля Руцький, Олександр Шумлянський, Мартин Тереховський, Ігор Данилевський та інші. У 1707 р. в Лубнах відкрилася перша в Україні польова аптека. Так, розвиток освіти підштовхував розвиток науки.

Завдання учням на первісне закріплення

— Чому Києво-Могилянська академія ставала центром розвитку науки?

Мінілекція «Становище української культури наприкінці XVII — початку XVIII ст.»

Учитель. Українська культура наприкінці XVII — у першій половині XVIII ст. розвивалася у суперечливих умовах (*таблиця*). Так, з одного боку, створення власної держави, підтримка культури гетьманами, загальне національне піднесення сприяли розвитку української культури, з іншого — її розвиток гальмувався заходами царської влади, поступовим занепадом держави, вилученням представників української культури з українського середовища і використання їх для

формування російської культури й управлінської еліти.

У 20-ті рр. XVIII ст. прокотилася і перша хвиля русифікації України. Проте в цей період ще переважали позитивні тенденції, що зумовили розквіт української культури. Отже, позитивний розвиток культури цього періоду варто вбачати насамперед у здобутках попереднього ренесансного періоду та впливу західноєвропейського бароко.

Завдання учням на первісне закріплення

— У яких умовах розвивалась українська культура на рубежі XVII—XVIII ст.?

— Назвати негативні та позитивні особливості, які впливали на розвиток української культури цього періоду.

Мінілекція «Особливості української архітектури»

Учитель. Бароко (від порт. *barroco* ісп. *barroco* та фр. *baroque* — перлина неправильної форми) — це стиль у європейському мистецтві (живописі, скульптурі, музиці, літературі) та архітектурі початку XVI століття — кінця XVIII століття.

Завдання учням на первісне закріплення

— Який стиль був попередником бароко?

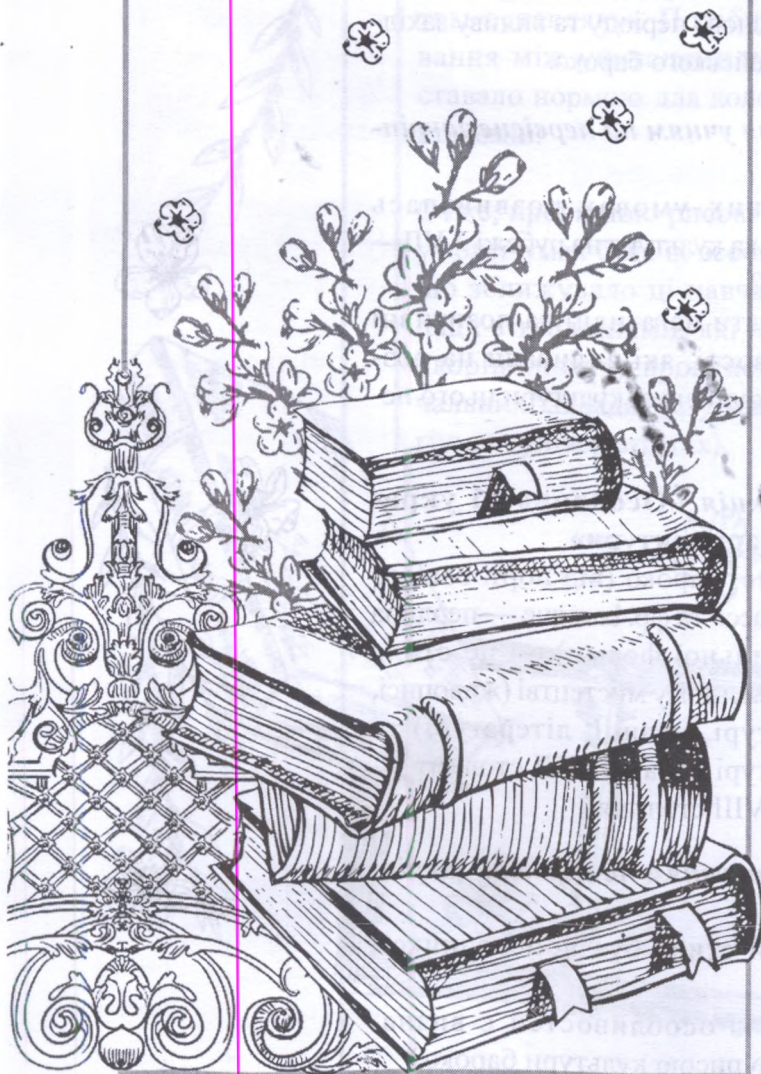
— Яка із особливостей є визначальною рисою культури бароко?

Таблиця
Особливості розвитку культури українських земель наприкінці XVII — у першій половині XVIII ст.

Основні риси бароко

- Вигадливе поєднання деталей, ліній, прикрас.
- Інтерес до людських почуттів та громадських учинків.
- Увага до символів та алегорій.
- Театральність, парадність.

На українському ґрунті культура бароко набула особливих рис, що дає підставу вченим-мистецтвознавцям стверджувати про існування «українського (козацького) бароко». У чому проявляються особливості козацького бароко? Так, українське бароко формувалось на ґрунті швидкого набуття світських рис. Поєднання власних традицій та європейського впливу створило умови для розквіту в другій половині XVII — першій половині XVIII ст. на теренах козацької Гетьманщини та Слобожанщини своєрідного стилю, названого українським, або «козацьким», бароко. Цьому мистецькому напрямкові притаманне надбання європейського бароко: примхливий вигляд ордерів, криволінійні абриси, рясні ліплені прикраси.

Водночас у ньому збережено традиції народної дерев'яної архітектури: тридільна та п'ятидільна планувальна структура церков, характерні пірамідальні силуети завершень. На характер культури цього періоду мали вплив і зміни в соціальній структурі українського населення. Основну частину культурно розвинутого населення складали вже не шляхтичі й духовництво, а козаки, козацька старшина, міщани. Це призводило до розширення бази, на якій розвивалася українська культура. Отже, на українському ґрунті під впливом бароко виник специфічний культурний феномен — «козацьке бароко».

Завдання учням на первісне закріплення

— Чому щодо української культури кінця XVI — першої половини XVII ст. використовується термін «козацьке бароко»?
— Назвати особливості козацького бароко.

Учитель. Найбільше українських барокових споруд збудовано за правління гетьмана І. Мазепи. Саме тоді барокових рис набули споруджені ще за часів Київської Русі собори — Софійський та Михайлівський Золотоверхий, які було відновлено за сприяння гетьмана. Перебудовано в стилі бароко

й Успенський собор та Троїцьку надбрамну церкву Печерської лаври. Завдяки активній будівельній діяльності гетьмана Мазепи, стиль бароко в Україні ще називається «Мазепинським стилем».

Так, у Софійському соборі над зовнішніми галереями надбудували другий поверх та кілька нових бань. Майже всім баням надали характерної барокової форми — (грушоподібної) й покрили їх золотом. Пізніше постала велична 76-метрова дзвіниця, оздоблена густим рослинним орнаментом. Розкішні ліплені оздоби, що ними прикрашено дзвіницю Софії, були характерною рисою козацького бароко. Щедро застосовано їх зокрема в Троїцькій надбрамній церкві (рослинний орнамент) та церкві Всіх Святих (орнамент із геометричних елементів) Києво-Печерської лаври.

Георгіївську церкву Видубицького монастиря в Києві вважають хрестоматійним прикладом пам'яток архітектури українського бароко. Через гармонійні пропорції та виразне архітектурне опорядження цей храм оцінюють як шедевр козацького бароко. Типову тридільну трибанну церкву, характерну для української дерев'яної архітектури за пропорціями та силуетом, відтворює харківський Покровський собор. Це перший трибанний кам'яний храм Слобожанщини, який слугував своєрідним еталоном для інших кам'яних церков регіону аж до кінця XVIII ст. Збудовано двоповерховий собор 1689 р.

Однією з найкращих архітектурних пам'яток українського бароко є Іллінська церква в Суботіві на Черкащині. Вона збудована коштом Богдана Хмельницького в родовому маєтку, як його замковий храм і майбутня успенська церква. На Правобережжі та західноукраїнських землях, попри кількісну перевагу дерев'яних церков, активно поширюється церковна архітектура в традиціях європейського бароко.

Завдання учням на первісне закріплення

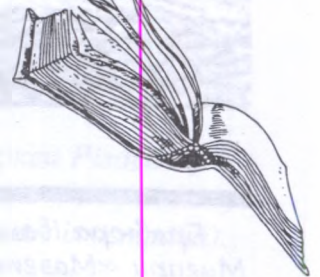
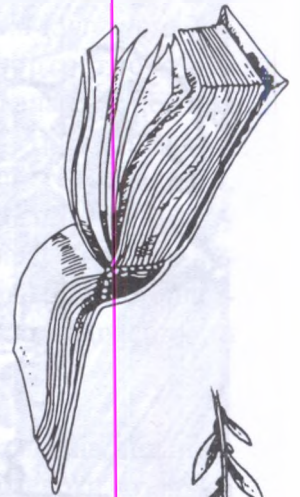
— Назвати основні барокові храми тогочасної Гетьманщини.

Мінілекція «Розвиток цивільного будівництва»

Учитель. Останні десятиліття XVII — перша половина XVIII ст. в українській архітектурі прикметні й тим, що зросла увага до цивільних споруд. За тогочасними мистецькими законами будували колеґіуми, маґістрати, військові канцелярії, житлові будинки. Визначною спорудою, зокрема, став корпус Київської академії. Тоді було зведено перший поверх академії. Упродовж 1732—1740 рр. за проектом архітектора Йогана-Готтфріда Шеделя було надбудовано другий поверх із церквою. Наприкінці XVII ст. у Чернігові постали будівлі колеґіуму та полкової канцелярії. Отже, окрім храмового будівництва в епоху бароко бурхливого розвитку отримало цивільне будівництво.

Завдання учням на первісне закріплення

— Занотувати майстрів цивільного будівництва.

Гравюра Івана Мизури «Мазепа в оточенні добрих справ», 1705 р.

Будівля Староакадемічного корпусу була закладена в 1703 році коштом випускника Києво-Могилянської академії гетьмана Івана Мазепи саме для потреб академії. Кілька разів її перебудовували, але ніколи не змінювали освітнього, наукового, культурного призначення. З-поміж 11 пам'яток історії та архітектури, розташованих на території нинішньої «Могилянки», що входить до Державного історико-архітектурного заповідника «Стародавній Київ», саме Мазепин корпус — найвідоміший. Нині там розташована дослідницька бібліо-

тека з унікальними книжковими колекціями.

Головний (південний) фасад звернено у бік подвір'я. Судячи з гравюри у книзі «Іфіка Ієрополітика» (1760) та наукового проекту реконструкції (1960-ті рр.; архітектори Є. Горбенко, Ю. Нельговський), унікальна громадська споруда мала з боку подвір'я відкриті двоярусні галереї, характерні для стилю бароко віконні лиштви, дах із заломом та люкарнами, двоярусну баню з маківкою, увінчану високим ліхтариком. Масивний нижній поверх, з рідко розставленими віконними прорізами, має широкі лопатки в місцях прилягання поперечних стін.

Верхній, розділений на поля спареними пілястрами, що підтримують розвинуті карнизні тяги, пожвавлюється ліпними бароковими лиштвами вікон, які складаються з полицок, волют, «вушок», елементів рослинного орнаменту. Незважаючи на перебудови, на парадному дворовому фасаді чітко простежується первісна дев'ятипрогінна приземкувата аркада стрілчастих абрисів на рівні першого поверху, різновисока аркова галерея зі спареними колонами спрощеного тосканського ордера — на другому. Отже, перед нами яскравий приклад «козацького» або як ще його називають «мазепинського бароко».

Завдання учням на первісне закріплення

— Назвати яскраво виражені риси бароко Староакадемічного корпусу Київської академії.

Мінілекція «Розвиток української гравюри в XVII—XVIII ст.»

Учитель. Історичні події останньої чверті XVII ст. негативно вплинули на деякі види мистецтва. Так, занепад книговидання уповільнив розвиток гравюри. Проте від останнього десятиліття XVII ст. мистецтво гравюри відродилося. Прикметно, що вперше розвивається гравюра на металі. Засновниками київської школи гравюри є Олександр і Леонтій Тарасевичі та їхній учень Інокентій (Іван) Щирський. Вони не лише започаткували в Україні школу гравюри на металі, а й піднесли її до європейського професійного рівня. Славетні гравери працювали насамперед для друкарень Києва та Чернігова.

У гравюрах І. Щирського химерні сплетіння рослинних орнаментів поєднуються з античними, глибоко символічними сюжетами й реалістичними зображеннями. Такі ознаки властиві й іншим графічним пам'яткам доби бароко. У 1702 р. в Києві вийшов друком «Києво-Печерський патерик» із 45 гравюрами Л. Тарасевича. Отже, незважаючи на негативні чинники розвитку набувало граверство, а серед найвидатніших граверів того часу варто виділити Олександра і Леонтія Тарасевича та Івана Щирського.

Завдання учням на первісне закріплення

— Назвати майстрів гравюри епохи бароко.

Мінілекція «Розвиток українського малярства»

Учитель. У малярстві, як і раніше, переважає релігійне малярство, хоча розвивається й світське. В іконописі поступово утверджувалися нові мистецькі принципи. У розписах українських церков стали виразніше виявлятися народні мотиви. Іконописні образи набували рис, вихоплених із буденного життя, почасти наближаючись до світських. Парадну форму барокового малярства становлять розписи іконостасу.

Провідне місце у культурному житті тодішнього суспільства посідав жанр портрета, який

також відноситься до яскравих і самобутніх явищ національної художньої культури. Художня мова відтворення портретного образу своєрідно використовувала європейські барокові ідеї та національні традиції, яким також були притаманні риси театралізації, умовності, певна символічна система. Вишуканий стиль бароко якнайкраще виражав духовні інтереси української козацької старшини й вищого духовенства, їхні прагнення до рафінованої аристократичності.

Через портрети сотників і полковників, видатних політичних і культурних діячів епохи козацької автономії ми маємо уявлення про військових і політичних діячів України тих часів. Так, ікона Зустріч Марії і Єлизавети з церкви Покрову Богородиці в Сулимівці на Київщині подібна до цілком світської сцени в пейзажі. Своєрідне поєднання іконописних традицій із тогочасними художніми досягненнями властиве творчості західноукраїнських майстрів Івана Рутковича та Йова Кондзелевича. Отже, розвиток українського барокового малярства безпосередньо пов'язаний із іменами майстрів Івана Рутковича та Йова Кондзелевича.

Завдання учням на первісне закріплення

— Назвати майстрів малярства епохи бароко.

(Для опису іконостасу церкви Різдва Христового в м. Жовкві вчитель використовує прийом опису з використанням ілюстрації).

Учитель. Величний іконостас, створений у 1697—1699 роках Іваном Рутковичем та його майстернею, заворожує око своєю красою. Іконостас у своєму первинному вигляді, попри багатство кольору, різьби та позолоти, розбудованість сюжетів, об'єднаних у тематичні цикли, вражає ще й своїми розмірами — 10,85x11,87 м. Іконостас має сім рядів: намісний, додатковий (з композиціями євангельського змісту), ряд неділь П'ятидесятниці, празниковий, ряд Моління й пророчий. Увінчує іконостас Розп'яття з пристоячими, які розміщено у легких, ажурних картушах обабіч хреста.

Під ним міститься картуш, на якому зображено зняття з хреста, а обабіч хреста — сцени Страстей Господніх. Одним із особливих нововведень І. Рутковича є впровадження до апостольського ряду, окрім зображення імператора Костянтина, постаті князя Володимира Великого, що сприймається як дослівне трактування його рівноапостольності. Так, іконостас церкви Різдва Христового в м. Жовкві І. Рутковича залишається яскравим свідченням розквіту українського мистецтва в XVII — на початку XVIII.

(Використовуючи пояснення вчитель розкриває зміст терміну «іконостас»).

Мінілекція «Особливості художнього мистецтва України XVII—XVIII ст.»

Учитель. Нові віяння, які принесла доба бароко у культуру та життя, проявилися і в образотворчому мистецтві. Так, якщо для початку XVII ст. характерна ще статичність композиції та площинний малюнок зображень, то вже на межі століть відбувається різка зміна техніки малярства, обумовлена перемогою нового художнього напрямку. Композиції стають вільні та пластичні, майстри намагаються передати перспективу та об'ємність, широко використовується рослинний орнамент.

Синтез мистецтв, при- таманний стилю бароко, знайшов в українському мистецтві яскраве відтворення. Насичені за колоритом барокові ікони, разом із соковитим позолоченим різьбленим іконостасів, склали органічний та цілісний ансамбль, що полонив величністю та декоративністю загального звучання. Барокові риси проявляються і в оформленні стародруків, гравюри яких набувають складної композиції та пишних декоративних форм.

Іконостас — (іконостас, грец. — образ і місце) — стіна з ікон у храмі східного (візантійського) обряду, яка відокремлює вівтар від центральної частини церкви.

Творчість українських художників XVIII ст. відмічена національною своєрідністю та самобутністю, здобула заслужену славу українському мистецтву.

Мистецтво України доби бароко, яке створювалось на основі народної естетики в тісному взаємозв'язку з мистецтвом інших країн, є важливим етапом у розвитку духовної культури українського народу. Отже, особливостями розвитку українського образотворчого мистецтва доби бароко є різка зміна техніки передача перспективи та об'ємності, широко використовується рослинний орнамент, величність та декоративність загального звучання, створення творів на основі народної естетики та тісного взаємозв'язку з мистецтвом інших країн.

Завдання учням на первісне закріплення

— Назвати особливості малярства епохи бароко.

(Використовуючи опис та ілюстрації вчитель формує уявлення про найбільш популярні сюжети в малярстві періоду бароко).

Учитель. Упродовж другої половини XVII — XVIII ст. особливо популярною в Україні стала ікона Покрову Богородиці. У нижній частині таких ікон подавалися реалістичні зображення представників козацької старшини, кошових отаманів, гетьманів. Збереглася ікона Покрову Богородиці із зображенням Богдана Хмельницького з Покровської церкви с. Дешки (Богуславський р-н Київської обл.). Тогочасних історичних діячів можна побачити й на інших іконах доби. Так, на іконі Розп'яття є портрет лубенського полковника Леонтія Свічки.

Окрім того, портрети замовляли представники козацької старшини, власне, тому їх і називають козацькими. Чудовим зразком козацького портрета є зображення стародубського полковника Михайла Миклашевського (1705) та державного й військового діяча другої

половини XVII ст. Григорія Гамалії, на яких використовуючи новітні методи малярства досягнуто неймовірної реалістичності та правдоподібності. Окрім того, друга половина XVII ст. — це період розквіту української літератури стилю бароко (*пам'ятка 2 на с. 36—37*).

Завдання учням на первісне закріплення

— Назвати майстрів малярства епохи бароко.

IV. Закріплення вивченого матеріалу

Дидактична гра «Я знаю 5 імен...»

Клас поділено на фокус-групи: «Історики освіти», «Мистецтвознавці», «Історики науки». Учні називають п'ять імен персоналій із цієї теми (наприклад, Іван Руткович, Йов Конзелевич, Іван Щирський) та підбирають зображення митців та їхні твори.

Репродуктивна бесіда

Учитель організовує колективну роботу у формі технології «партнерства» за допомогою репродуктивної бесіди (клас поділено на фокус-групи):

— Які чинники впливали на розвиток української освіти та культури кінця XVII — першої половини XVIII ст.?

— Які типи закладів склали систему освіти в українських землях?

— Які форми навчання були поширені?

— Назвіть імена видатних українських художників тієї доби.

— Які основні риси мистецтва бароко? Назвіть основні архітектурні пам'ятки у стилі бароко.

— Які чинники впливали на розвиток портретного живопису? Які риси портрету притаманні цій добі?

— Чому в другій половині XVII — першій половині XVIII ст. в Україні швидко розвивалося оборонне будівництво?

— Наприкінці XVII — на початку XVIII ст. на території Лівобережної Гетьманщини був високий рівень освіченості населення, більша частина дорослого населення була письменною. Які історичні чинники та передумови обумовили такий стан речей?

— Ви — спудей Києво-Могилянської академії, складіть панегірик своєму навчальному закладу.

V. Підбиття підсумків уроку

Учитель. Отже, друга половина XVII — перша половина XVIII ст. — це час небувалого розквіту української культури, коли творчий потенціал митців спирався на підтримку Української держави. Особливо це проявилось в освіті, архітектурі та мистецтві. В українській культурі цього періоду були тісно пов'язані національні традиції та західноєвропейські впливи, що призвело до появи такого явища, як «українське (козацьке) бароко». Проте перебування Української козацької держави у складі Росії, що перетворювалася на імперію, стало негативно впливати на українську культуру: заборони, вилучення провідних діячів на службу імперії, нищення національних ознак.

VI. Домашнє завдання

■ Скласти опис однієї із пам'яток культури України другої половини XVII — початку XVIII ст.

■ Ви — іноземний мандрівник, опишіть свої враження перебудови Софії Київської

■ Ви — живописець-реставратор, опишіть свою роботу над іконостасом церкви Різдва Христового в м. Жовкві

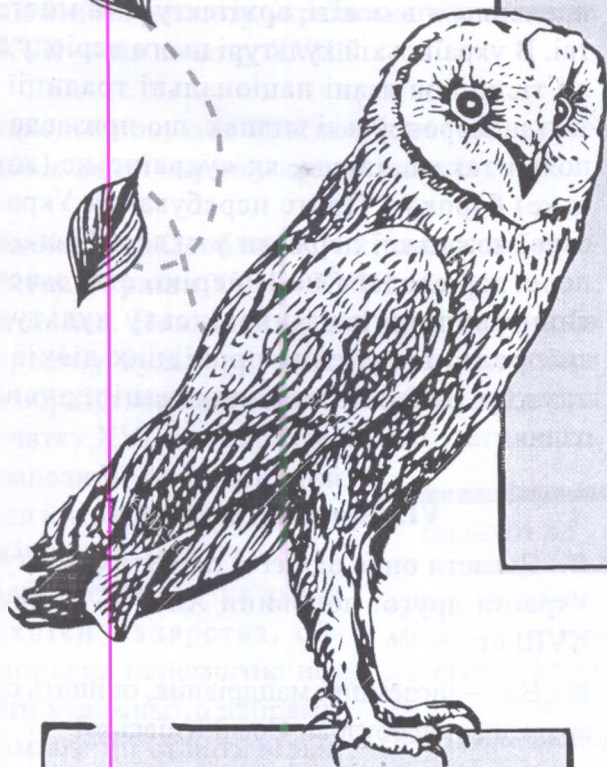
■ Ви — спудей колегіуму, опишіть один день із свого життя.

■ Складіть ребуси на терміни і поняття: «бароко», «іконостас», «колегіум»

■ Відвідати місцевий художній музей і підготувати повідомлення про твори українського образотворчого мистецтва першої половини XVII ст., які є в його експозиції XVII — першої половини XVIII ст.

■ Підготуватися до узагальнення знань та тематичного оцінювання за розділом «Українські землі наприкінці XVI — у першій половині XVII ст.».

Риси української літератури

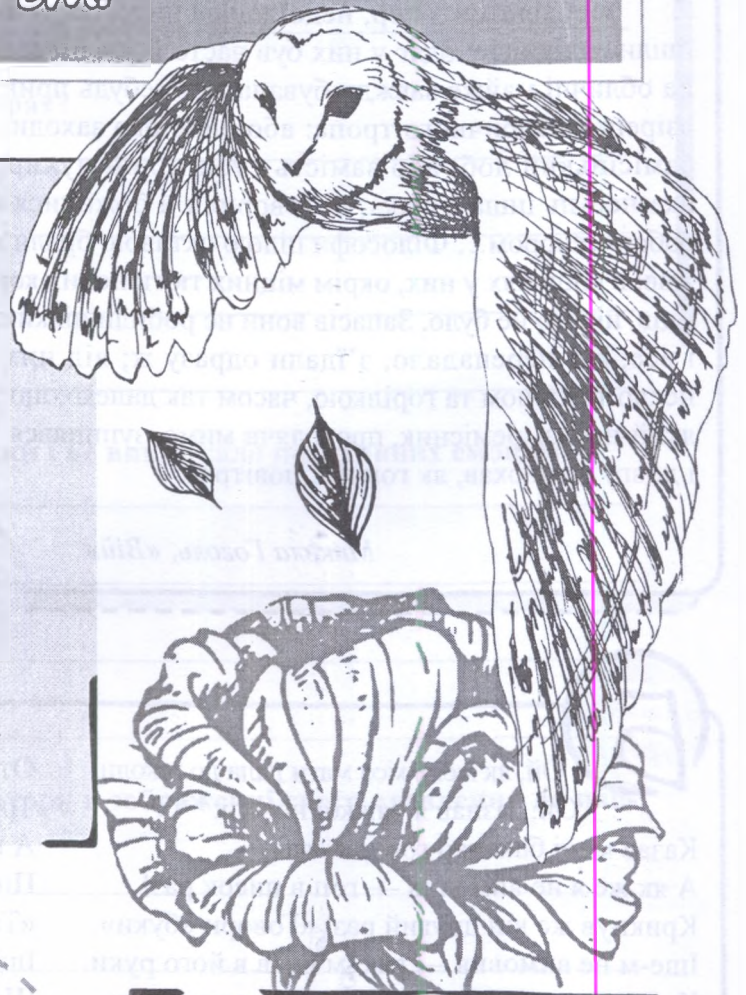
Зберігався
зв'язок
літератури
з релігійним
світоглядом.

Мистецтво
слова поступово
ставало
самостійною
галуззю
творчості.

Усе виразніше
проявлялися
світські
й естетичні
функції
літератури,
вироблялися нові
форми і способи
художньо-
словесного
зображення.

другої половини XVII ст.

Головна увага письменників зосереджувалася на людині, а також її зв'язку з Богом.

Письменники цього стилю прагнули у своїх творах показати трагедію, напругу, схвилювати, занепокоїти читача, звідси — пристрась до перебільшення, дива тощо.

Утверджувалися нові жанри художньої літератури.

А

«Граматики були ще дуже малі; ідучи, штовхали один одного й лаялися між собою найтоншим дискантом; майже на всіх одяг був коли не подраний, то забруднений, і кишені їхні раз у раз були наповнені усякою поганню, як-от: бабками, свистілками, зробленими з пер, недоїденим пирогом, а іноді і маленькими горобенятами... Ритори йшли сондніше: одяг у них був часто й зовсім цілий, та зате на обличчі майже завжди була яка-небудь прикраса на взірць риторичного тропа: або одно око заходило під самісінький лоб, або замість губи цілий пухир, або яка-небудь інша ознака; ці говорили й божилися між собою тенором... Філософи цілою октавою брали ніжче; в кишенях у них, окрім міцних тютюнових корінців, нічого не було. Запасів вони не робили ніяких, і все, що перепало, з'їдали одразу ж; від них несло тютюном та горілкою, часом так далеко, що який-небудь ремісник, проходячи мимо, зупинявся і довго ще нюхав, як гончак, повітря».

Микола Гоголь, «Вій»

Б

Ой, як мене моя мати дала до школи,
Ой, зазнав я тяжкої неволі:
Казав мені бакаляр говори «аз»,
А як же я не вимовив — гоп в писок раз!
Крикнув же він другий раз: «Говори «буки»,
Іще-м не вимовив — вже-м впав в його руки.
Крикнув потім в третій раз: «Говори «віде»,
Уже ж його рука по чуприні їде.
А як сказав учетверте: «Говори «живіте»!
Тепер його, хлопці, на лавку кладіте!»
Ой, просив я ся і молив я ся;
Ні мені ся випросити, ні ся намолити.
Ах, ти мій учителю, ах, ти мій крілю,

Отпусти мені сей раз, бо уже млію.
Тридцять раз я омлівав і тридцять ожив,
А він щораз лучче руки доложив,
Пішов я додому та й татові скажу:
«Так мене учитель збив, що я ледве ляжу!»
Іще-м собі гіршого лиха набавив,
Що учитель не добив, то отець доправив.
Побіг же я до мами та й і до сусіда,
Куди ся не оберну — всюди мені біда:
Матір мене коцюбою, сусід — цибухом,
Аж мені набігла грушка за ухом.

Ян Альніек

В

«Старший син Тараса Бульби Остап, почав з того свою науку, що в перший рік же втік. Його повернули, висікли страшно і засадили за книгу. Чотири рази закопував він свого «Букваря» в землю, і чотири рази, його висікли немилосердно, купували йому нового».

Микола Гоголь, «Тарас Бульба»

ПІБ _____

Клас _____

1. Які негативні явища описано у творах?

2. Чому навчання не було привабливим і не викликало позитивних емоцій?

3. Якими засобами користуються автори в зображенні свого ставлення до навчання?

4. На вашу думку, описані явища були поодинокими прикрими випадками чи характерними для освіти того часу?

Оцінка _____

